

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 o 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 o 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 o 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 o 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 o 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 o 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty o 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) o 437

Jurgita Venckienė

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais

XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje Frydricho Kuršaičio *Grammatik der litauischen Sprache* (Halė, 1876) buvo svarbiausias lietuvių kalbos gramatikų šaltinis. Kuršaičio auklėtinis Karaliaučiaus universitete Julius Erdmanas Šykopas (vok. *Schiekopp*, 1829–1901), mokytojavęs Tilžės gimnazijoje nuo 1854-ųjų, o 1877-aisiais tapęs lietuvių kalbos mokytoju vietoje Eduardo Karolio Samuelio Giseviuso (1798–1880)¹, parengė sutrumpintą šios gramatikos variantą, pavadintą *Litauifche Elementar=Grammatik* (Tilžė, 1879–1881). Gramatikos pratarmėje nurodyta, kad ji skirta Tilžės gimnazijos mokiniams lietuviams: „Diese Elementar=Grammatik ist [...] zunächſt beſtimmt für den Unterricht der litauifchen Stipendiaten an dem Gymnafium zu Tilfit“ [I]. Ją sudarė dvi dalys: *Formen=Lehre* (1879) ir *Satzlehre* (*Syntax*) (1881). Pirmoji dalis *Formen=Lehre* išspausdinta dvejopai: (1) kaip Karališkosios gimnazijos Tilžėje programa *Programm des Königlichem Gymnafiums zu Tilfit*. Oftern 1879² ir (2) atskira knyga *Litauifche Elementar=Grammatik 1. Formen=Lehre*³. Abiejų leidinių rinkinys identiškas⁴.

Šykopo *Litauifche Elementar=Grammatik* perleista keletą kartų. 1881 m. ji perspausdinta Tilžėje, Heinricho Posto spaustuvėje, tuo pačiu pavadinimu *Litauifche Elementar=Grammatik*. Šis leidimas nuo pirmojo tesiskiria antraštiniu lapu – nurodyta, kad „Der Ertrag fließt in die Kasse der Gymnasiallehrer-Witwen-und Waisenſtiftung“⁵.

XX a. pradžioje pasirodė dar vienas leidimas – Aleksandro Kuršaičio (1857–1944) parengta *Litauifche Elementar=Grammatik* (Tilžė, 1901–1902; toliau – *ŠLG* 1901)⁶. Kuršaitis nurodė, kad leidinį papildė ir sutvarkė remdamasis Augusto Schleicherio gramatika *Handbuch der litauischen Sprache* (Praha, 1856), Oskaro Wiedemanno *Handbuch der litauischen Sprache* (Strasbūras, 1897) ir Frydricho Kuršaičio darbais⁷.

1 Biržiška 1929, 591; Citavičiūtė 2004, 176.

2 *LB* II(1) 943–944, Nr. 2846.

3 *LB* II(2) 130, Nr. 3273.

4 *LB* II(2) 130.

5 *LB* II(2) 131, Nr. 3275.

6 *LB* II(2) 131–132, Nr. 3277–3278.

7 Kuršaitis 1901, 3.

XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje Jonas Pajevskis ir Jurgis Gylis parengė rusišką Šykopo gramatikos leidimą *Литовская грамматика* (Varšuva, 1891; toliau – *ЛГ* 1891). Pirmoji *ЛГ* 1891 dalis, Šykopo gramatikos *Formen=Lehre* vertimas, skirta jaunesniųjų klasių mokiniams, antroji, Šykopo *Satzlehre* (*Syntax*) vertimas, – vyresniųjų klasių. *ЛГ* 1891 patvirtinta kaip oficialus lietuvių kalbos vadovėlis Varšuvos švietimo apygardos mokykloms⁸. Po penkerių metų pirmoji šios gramatikos dalis tuo pačiu pavadinimu *Литовская грамматика* (Varšuva, 1896; toliau – *ЛГ* 1896) išleista dar kartą.

1902 m. pasirodė Juozo Januškevičiaus ir Antano Macijausko parengtas Šykopo gramatikos pirmos dalies *Formen=Lehre* (toliau – *ŠLG* 1879) vertimas į lenkų kalbą *Gramatyka litewska początkowa* (Krokuva, 1902; toliau – *GLP*). Vytauto Pociaus teigimu, sumanymas parengti lietuvių kalbos gramatiką lenkų kalba kilo 1901 m. Macijauskui pradėjus dirbti Petro Vileišio mechaninėse dirbtuvėse Vilniuje ir įsitraukus į Vileišio įsteigtos „Daukanto mantos“ draugijos veiklą⁹. Nuolat girdimi skundai, kad trūksta lietuvių kalbos vadovėlių lenkiškai kalbantiesiems, ir paskatinę jį su Sankt Peterburgo laikų bičiuliu Januškevičiumi išleisti lenkišką lietuvių kalbos gramatiką¹⁰. Sprendimą pasirinkti Šykopo gramatiką galėjo paveikti teigiama varpininkų nuomonė apie ją:

Yra didelė gramatika, vokiškai rašyta, Kuršaičio, kurios mes beveik visi maž daug prisilaikome (tur but ji visiems geriausiai atsako). Tą gramatiką sutrumpino Schiekop, o mes Schiekopo darbą išverskime, da labiau sutrumpinę ir pridėję praktiškas pasargas – tai ir turėsime trumpą, praktišką gramatiką. Pasidarykime nors griaučius praktiškos gramatikos, kuri sulygintų mus formose, smulkmenose¹¹.

GLP išspausdinta Krokuvoje, bet cenzūra neleido tiražo pergabenti per sieną¹².

Lietuvos bibliografijoje teigiama, kad *GLP* yra vokiškosios Šykopo gramatikos Aleksandro Kuršaičio parengto leidimo pirmosios dalies (1901) vertimas¹³. Tos pat nuomonės laikėsi ir Pocius¹⁴. Šiuo tyrimu siekiama patikslinti, kuri Šykopo gramatikos leidimą išvertė Januškevičius ir Macijauskas. Be to, XX a. pradžios besiformuojanti bendrinė kalba nebebuvo tokia, kokią aprašė Frydrichas Kuršaitis ir Šykopas XIX a. 8-ajame dešimtmetyje, todėl atkreiptas dėmesys ir į tai, kaip Januškevičius ir Macijauskas keitė Šykopo gramatikos medžiagą atsižvelgdami į adresatą – nebe Rytų Prūsijos, o Didžiosios Lietuvos gyventoją, į besiformuojančią lietuvių bendrinę kalbą.

1. *GLP* PARENGĖJAI. *GLP* antraštiniame puslapyje nurodyta, kad ją išvertė ir parengė Januškevičius ir Macijauskas, išleido Macijauskas. Abu jie – buvę Sankt Peterburgo aukštųjų mokyklų studentai, lietuvių studentų draugijos nariai.

Januškevičius (1862–1960), kilęs iš Linkuvos valsčiaus Ruponių kaimo (tuomet Panevėžio apskritis), Mintaujos (dab. Jelgava) gimnazijos auklėtinis¹⁵, nuo 1881 m. mokėsi Mogiliovo arkivyskupijos dvasinėje seminarijoje Sankt Peterburge, bet moks-

⁸ *LB* II(2) 132, Nr. 3279–3280.

⁹ Pocius 2004, 83.

¹⁰ Pocius 2004, 83–85.

¹¹ [Kudirka] 1898, 13.

¹² Tyla 1972, 68.

¹³ *LB* II(1) 133.

¹⁴ Pocius 2004, 86.

¹⁵ Januškevičius 1959, 8.

lų ten nebaigė¹⁶. 1887–1889 m. Sankt Peterburgo universitete studijavo teisę, tačiau prasidėjus studentų riaušėms policijos buvo išsiųstas iš miesto¹⁷. Vėliau Breslau (dab. Wrocław) universitete įgijo filosofijos¹⁸ mokslų daktaro laipsnį¹⁹. Dar 9-ojo dešimtmečio pabaigoje jis pradėjo rašyti į vokišką ir lenkišką Sankt Peterburgo ir Varšuvos spaudą²⁰. Dirbo leidžiant Herderio enciklopediją *Herders Konversations-Lexikon* (1902–1907), grįžęs į Sankt Peterburgą šv. Kotrynos gimnazijoje dėstė vokiečių kalbą ir literatūrą²¹. Gyvendamas Sankt Peterburge, Januškevičius buvo klausęs Dvasinės akademijos inspektoriaus Jono Mačiulio-Maironio, taip pat Kazimiero Jauniaus *Neofilologijos draugystėje* skaitytų paskaitų, jos padariusios didelį įspūdį²². 1918 m. Januškevičius grįžo į Lietuvą ir ėmėsi pedagoginio darbo – dirbo Telšių, Panevėžio, Šiaulių, Kėdainių gimnazijose²³. 1944 m. emigravęs, vadovavo Vokietijos Bambergo ir Miuncheno lietuvių gimnazijoms; 1949 m. apsigyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose²⁴.

Macijauskas (1874–1950) gimė Pabiržės valsčiaus Pasvaliečių kaime (tuomet Biržų apskritis), 1891 m. baigė Panevėžio realinę gimnaziją²⁵. 1893–1898 m. studijavo Sankt Peterburgo Technologijos institute. Tuo metu Sankt Peterburge technikos, gamtos, medicinos, teologijos mokslus studijavo apie 100 lietuvių; apie 40 studentų 1897–1898 m. priklausė lietuvių studentų draugijai²⁶. Jos veikloje kartu su Povilu Višinskiu, Stepu Jankevičiumi, Antanu Smetona, Petru Avižoniu, Vladu Sirutavičiumi, Povilu Gaidelioniu dalyvavo ir Macijauskas²⁷. Draugijoje buvo svarstomi lietuvių tautos reikalai, sekama ir aptariama užsienio spauda, gilinamasi į lietuvių kalbą, nes gimnazijose dauguma jos buvo nesimokę (išskyrus tik Mintaujos gimnazijos mokinius, kuriuos laisvu metu jos mokė Jablonskis, ir Marijampolės gimnazijos mokinius, kurie galėjo turėti lietuvių kalbos pamokų)²⁸. Būdamas draugijos nariu, Macijauskas pradėjo rašyti į *Ūkininką*, *Varpą*, *Vienybę Lietuoninkų*²⁹. 1897 m. pats ėmėsi steigti Technologijos instituto lietuvių studentų draugiją³⁰. Studijų metais išspausdino pirmuosius leidinius: iš lenkų kalbos išverstą šviečiamojo turinio leidinį *Apie žemės vidurius* (2 dalys, *Ūkininko* priedai; Tilžė, 1896)³¹, iš rusų kalbos išverstą politinį pamfletą *Bitės* (Tilžė, 1899), eilėraščių, apsakymų ir straipsnių rinkinėlį *Jaunikačiams dienos* (Tilžė, 1899). 1900 m. Sankt Peterburge išleido *Žemlapį Lietuviškai Latviško krašto*, kuriame pavadinimai užrašyti lotyniškais spaudmenimis; dėl šio leidinio 1901–1904 m. bylinėjosi su Vyriausiąja spaudos reikalų valdyba³².

16 Januškevičius 1960a, 6; Januškevičius 1960b, 6.

17 Januškevičius 1960c, 6; Januškevičius 1960d, 6.

18 Vytauto Pociaus teigimu – filologijos (Pocius 2004, 85).

19 „Januškevičius Juozas“, 1956, 298.

20 Januškevičius 1960e, 6.

21 Januškevičius 1960c, 6; Januškevičius 1960f, 6.

22 Raugas 1957, 12.

23 Januškevičius 1960c, 6; Januškevičius 1960g, 6; Januškevičius 1960h, 9; Januškevičius 1960i, 9.

24 Raugas 1957, 12.

25 Puzinas, Mažiulis 1959, 25.

26 Laučiūtė 2002, 58; Pocius 2004, 39–40.

27 Puzinas 1979, 41.

28 Šakenis 1997, 100.

29 *Ūkininke* 1895–1903 m. paskelbė septynias korespondencijas, *Varpe* 1896–1902 m. – keturiolika, *Vienybėje Lietuoninkų* 1898–1901 m. – keturias.

30 Laučiūtė 2002, 106.

31 *LB* II(1) 283–284.

32 Tyla 1972, 53; Merkys 1994, 178–180.

1902–1913 m. Macijauskas gyveno Rygoje, kur įsitraukė į Lietuvių pašalpos draugijos, organizavusios lietuviškus vakarus, veiklą, buvo vienas iš lietuvių muzikos ir dainos draugijos „Kanklės“ steigėjų³³. 1904 m. Rygoje atidarė lietuviškų knygų knygyną ir leido įvairias lietuviškas knygas, tarp jų ir lietuvių bendruomenei reikalingas savo parengtas *Rusiškai-lietuviškas pašnekėles* (Ryga, 1907; 2-as leidimas *Rankvedis rusų ir lietuvių kalbų* [1909], 3-ias leidimas *Lietuvių ir rusų kalbos vadovėlis* [1913]), *Vokiškai-lietuviškas pašnekėles* (Ryga [Tilžė], 1907)³⁴. Macijauskas yra parengęs apie trisdešimt įvairaus turinio knygų. Iš kalbinių darbų minėtinas ir *Techniko žodynėlis* (Kaunas, 1920).

2. GLP SANTYKIS SU ANKSTESNIAIS ŠLG LEIDIMAIS. ŠLG leidimai iki šiol nebuvo detaliau tirti. Kaip minėta, 1881 m. Šykopo gramatika perspausdinta be pakeitimų, nuo pirmojo leidimo tesiskiria antraštiniu lapu, o ŠLG 1901 Aleksandras Kuršaitis papildė Schleicherio, Frydricho Kuršaičio, Wiedemanno gramatikų medžiaga. ŠLG vertimai į rusų kalbą išleisti 1891 m. ir 1896 m. Paskutinis 1902 m. pasirodė šios gramatikos vertimas į lenkų kalbą. Būtent šis leidimas yra pagrindinis šio tyrimo šaltinis.

2.1. STRUKTŪRA. GLP įvardžių skyrelis „Zaimki“ (42–60), kaip ir ŠLG 1879 „Pronomina“ (26–35), eina po būdvardžių (taip pat ir rusiškose *ЛГ* 1891 ir *ЛГ* 1896), o ŠLG 1901 Aleksandras Kuršaitis tarp būdvardžių „Adjektiva“ (37–50) ir įvardžių „Das Pronomen“ (52–66) skyrelių įterpėrieveiksmius „Das Adverbium“ (50–52). GLPrieveiksmių skyrelis „Przysłówki“ (94–95) ir ŠLG 1879 „Adverbia und Partikeln“ (71–72) buvo morfologijos skyriaus pabaigoje po veiksmažodžio.

GLP dalyvių aprašo „Odmiana imiesłowów“ (76–80) vieta irgi ta pati kaip ŠLG 1879 „Declination der Participia“ (47–48): abiejose gramatikose jis yra veiksmažodžių skyrelyje (taip pat ir *ЛГ* 1896, *ЛГ* 1896 67–71), o Aleksandras Kuršaitis ŠLG 1901 dalyvių linksniavimą „Deklination der Participia“ (41–42) atkėlė prie būdvardžių, kaip Kazimiero Jauniaus *Lietuviškame Kalbomokslėje* (Dorpatas, 1897; toliau – *JaunK*).

2.2. ABĖCĖLĖS TVARKA. Giedrius Subačius yra pastebėjęs, kad XIX a. 6–7-ąjį dešimtmetį Ferdinandas Nesselmannas ir Augustas Schleicheris savo darbuose keitė lietuvių kalbos abėcėlės tvarką – raidę <y> iš abėcėlės galo atkėlė prie <i>³⁵; Frydricho Kuršaičio gramatikoje <y> įrašyta abėcėlės pabaigoje prieš <z> (tiesa, lietuvių-vokiečių kalbų žodyne žodžiai, prasidedantys <i> ir <y> sudėti į vieną skyrių)³⁶. ŠLG 1879 išlaikyta KG nurodyta raidės <y> vieta – tarp <w> ir <z>, o ŠLG 1901 Aleksandras Kuršaitis, turbūt remdamasis Schleicheriu, <y> iš abėcėlės galo perkėlė po <i>. GLP raidė <y> įrašyta abėcėlės pabaigoje, tarp <x>³⁷ ir <z>, kaip ŠLG 1879 (apie abėcėlės papildymą GLP žr. toliau, 3.1), plg.:

33 P[uzinas], M[a]ž[iulis] 1959, 25.

34 Černiauskaitė 2000, 74–75, 85.

35 Subačius 2012, 159–163.

36 Subačius 2012, 163–164.

37 ŠLG 1879 1 nurodyta, kad raidės <x> lietuvių kalboje nėra.

- ŠLG 1879 1 a, b, c, d, e, g, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, w, y (**lang i**), z [...] und ž.
 ŠLG 1901 5 a, b, c, d, e, g, i (**y**), j, k, l, m, n, o, p, r, s (f), t, u, (v oder) w, z und ž.
 GLP 1 a, a, b, c, č, d, e, e, f, g, h, i, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, u, v, x, y, z i ž.

ΛΓ 1891 ir ΛΓ 1896 atskiros raidės ilgajam [i] visai nėra, tik <u>.

2.3. GARSYNO SKYRIUS. Vokiškuose ŠLG leidimuose remiantis KG aprašytas balsių *minkštumas* (vok. *die Erweichung des Vokals*). Palyginus matyti, kad GLP duoti pavyzdžiai sutampa su ŠLG 1879; ŠLG 1901 jų yra mažiau (rusiškuose vertimuose šios informacijos visai nėra), plg.:

- ŠLG 1879 1 Auf die Erweichung ist sorgfältig zu achten; dadurch unterscheiden sich z. B. **káulas** „Knochen“ und **kiaũle** „Schwein“; **sakaũ** „ich fage“ und **sakiaũ** „ich fagte“; **žmonũ** „der Frauen“ und **žmoniũ** „der Menschen“
 GLP 1 Na zmiękczenie wypada zwracać pilną uwagę, gdyż w ten sposób można tylko odróżnić np. **káulas** – kość od **kiaũle** – świnia, **sakaũ** – powiadam od **sakiaũ** – powiadałem, **žmonũ** – kobiet od **žmoniũ** – ludzi.
 ŠLG 1901 5 Auf die Erweichung ist sorgfältig zu achten; unterfcheide z. B. **sakaũ** „ich fage“ und **sakiaũ** „ich fagte“.

ŠLG 1879, kaip ir KG, nurodyti trys atvejai, kai priebalsių *minkštumas* rodomas po jų rašomu jotu („die Erweichung des Vokals durch j bezeichnet“ 1): (1) kai balsis yra po lūpinių priebalsių (<b, m, p, w>): „lõbjo [...]; kũrpjũ [...]; pjáuti“ 1, (2) po balsių: „mõju ‘ich winke’, kráuju ‘ich lade’“ 1 ir (3) žodžio pradžioje: „juntu ‘ich fühle’“ 1. Aleksandras Kuršaitis į savo ŠLG 1901 leidimą įtraukė tik pirmąjį ŠLG 1879 atvejį: „Nach den Lippenlauten b, m, p, w kann die Erweichung des Vocals auch durch j bezeichnet werden, z. B. lõbjo [...]; kũrpjũ [...]; pjáuti“ ŠLG 1901 5. Januškevičius ir Macijauskas, skirtingai nuo Aleksandro Kuršaičio, GLP nurodė tik (2) ir (3) atvejus: „samogłoska bywa zmięczona przez j: 1. po samogłosce: mõju – kiwam, kráuju – ładuje, składam; 2. w początku: juntũ – czuję, jũngas – jarzmo“ 1. Rusiškuose leidimuose nurodyti trys <j> vartojimo atvejai, bet trečiasis kitoks: (1) po lūpinių priebalsių <б, м, п, в>; (2) žodžių pradžioje ir (3) dvibalsiams sudaryti (ΛΓ 1891 1, ΛΓ 1896 3).

GLP ryšį su ŠLG 1879, o ne ŠLG 1901 rodo ir dvibalsio [uo] <ũ, uo> vieta garsyno apraše. KG [ie], [uo] laikyti *mišriaisiais balsiais* (vok. *die Mischvokale*), jiems skirtas atskiras skyrelis; Šykopas šį skyrelį praleido, tik <iũ> [iuo] prirašė prie *suminkštintųjų balsių* (vok. *die erweichte Vokale*): *ia, io, iũ, iu* ŠLG 1879 1 (<ũ> neminėjo visai). Aleksandras Kuršaitis atkreipė dėmesį, kad <ũ> [uo] praleistas, ir jį įtraukė į *kietųjų balsių* sąrašą (vok. *die harte Vokale*): *a, o, u, ũ* ŠLG 1901 5. O Januškevičius ir Macijauskas <uo> prirašė nebe prie balsių, bet prie dvibalsių: „Dwugłoski są: ai, au, ei, ui, uo“ GLP 1. Tik per neatidumą <iuo> liko ir prie *minkštųjų balsių*, kaip buvo ŠLG 1879. Beje, taip pat [uo] aprašytas ir ΛΓ 1891 1 ir ΛΓ 1896 3: į dvibalsių sąrašą įtraukti <ÿ> [uo] ir <iuo> [iuo], bet pastarasis paminėtas ir prie minkštųjų balsių.

GLP mišriųjų dvibalsių aprašas irgi orientuoja į ŠLG 1879: abiejuose darbuose išvardyti dvigarsiai, duota pavyzdžių, plg.: ŠLG 1879 *wilkas, triuũpas* ‘trumpas’,

vařgas 1 ir GLP *vilkas, truĩpas, vařgas* 1 (taip pat *ЛГ* 1891 *виљкас, трыĩпас, ваřгас* 2, *ЛГ* 1896 *виљкас, трыĩпас, ваřгас* 4). O *ŠLG* 1901 tenurodyta, kaip dvigarsiai sudaryti, pavyzdžių nėra.

GLP priebalsių klasifikacija taip pat sutampa su *ŠLG* 1879 1–2 (ir *ЛГ* 1891 2, *ЛГ* 1896 4), Aleksandras Kuršaitis to paragrafo į *ŠLG* 1901 neįtraukė. *ŠLG* 1901 praleista ir *ŠLG* 1879 informacija apie skolinių adaptavimą lietuvių kalboje, o *GLP* ji pateikta, nors ir sutrumpinta; iš *ŠLG* 1879 perimta ir pavyzdžių, plg.: *ŠLG* 1879 *Karte – kortà, Franzofen – Prancūzai* 2 ir *GLP kortà – karta, Prancūzai – Francuzi* 2 (rusiškose gramatikose aprašas platesnis negu *GLP*, bet pavyzdžiai tie patys: *ЛГ* 1891 *Французы – Пранцузай, карта – кортà* 3, *ЛГ* 1896 *Французы – Пранцузай, карта – кортà* 5).

Į *GLP* pateko *ŠLG* 1879 pastaba apie priegaidės reikšmę – ji keičianti žodžių reikšmes, parodanti formą, plg.: *ŠLG* 1879 *miřszti – mĩrszti, primiĩti – primĩti, sũditi – sũditi* 2 ir *GLP miřšti – mĩršti, primiĩti – primĩti, sũditi – sũditi* 3 (rusiškose gramatikose ir *ŠLG* 1901 praleista).

2.4. MORFOLOGIJOS SKYRIUS. *ŠLG* 1879 morfologijos skyriuje „Formenlehre“ iliatyvams iliustruoti duotą pavyzdį *pėklon „zur Hölle“* 3 Januškevičius ir Macijauskas *GLP* pakeitė žodžiu *pragaraĩ ‘do piekla’* 4; rusiškuose vertimuose ir *ŠLG* 1901 jo nėra. Tiesa, *GLP* variantas *danguĩ(a)* 4 galėtų būti siejamas su *ŠLG* 1901 *dangunà oder danguĩ* 7, nes *ŠLG* 1879 yra tik *dangunà* 3.

GLP, kaip ir *ŠLG* 1879, duotos daiktavardžių visų linksniuočių galūnių lentelės (*GLP* „Odmiana rzeczowników“ 5–7, *ŠLG* 1879 „Declinationstabelle der Subftantiva“ 4) (taip pat *ЛГ* 1891 6–7 ir *ЛГ* 1896 8–9), o *ŠLG* 1901 jų nėra, tik paradigmos. Nei rusiškose gramatikose, nei *ŠLG* 1901 nėra ir dalies medžiagos apie 1-osios linksniuotės daiktavardžius: *GLP* 7 ir *ŠLG* 1879 6 komentaro apie [t, d] vartimą afrikatomis [č, dž], apie šnekamojoje kalboje sutrumpėjusius daiktavardžius (*vėls* ‘velnias’, *vės* ‘vėjas’, *kraũs* ‘kraujas’, *svėts* ‘svečias’ *GLP* 7). *GLP* pastaba apie tikrinių daiktavardžių šauksmininką irgi artimesnė *ŠLG* 1879, o ne *ŠLG* 1901 (*ЛГ* 1891 ir *ЛГ* 1896 nėra), plg.:

ŠLG 1879 6 Der Voc. S. der zweifylbigen Vornamen, fo wie einiger andern Nomina, hat – ai (ftatt – e): Ansai von Ansas „Hans“; Jõnai von Jõnas „Johannes“; Pėtrai von Pėtras „Peter“; téwai von téwas „Vater“; kũmai von kũmas „Gevatter.“

GLP 11 Niektõre dwuzgłoskowe imiona i męskie osoby mają w V. przyp. liczby pojedynczej *ai* (zamiast *e*), np. Jõnai od Jõnas – Jan; Pėtrai od Pėtras – Piotr; tévai od téwas – ojciec; kũmai od kũmas – kum.

ŠLG 1901 11 Der Voc. S. der zweifylbigen Vornamen hat ai ftatt e: Jõnai von Jõnas „Johannes“; Pėtrai von Pėtras „Peter“.

Paminėtina, kad į rusiškas gramatikas neperimti komentarai apie daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimą, buvę *ŠLG* 1879, *ŠLG* 1901 ir *GLP*.

GLP būdvardžių linksniavimo aprašas taip pat artimesnis *ŠLG* 1879 negu kitiems leidimams, pavyzdžiui, abiejuose darbuose yra į kitus leidimus nepatekusi pastaba apie [d, t] vartimą [dž, č], plg.:

ŠLG 1879 22 Vor ia, io und iu werden d und t zu dz und cz erweicht. Das ie des D. Pl., Du. und I. Du. ift keine Erweichung, fondern Steigerung des kurzen i-Lautes; daher bleiben d und t in diefen Cafus unverändert.

GLP 36 *d* i *t* mięczy my przed *ia*, *io* i *iu* na *dz* i *č*. W III. przypadku liczby mnog., liczby podwójn. i w VI. liczby podwójnej *ie* nie jest zmiękczeniem dlatego też *d* i *t* zostają w tych przypadkach nieodmienne.

GLP su ŠLG 1879 sieja būdvardžių kirčiavimo pavyzdžiai (GLP 38, ŠLG 1879 23), neperimti į *AI* 1891, *AI* 1896 ir ŠLG 1901 (plg. 1 ir 2 pav.). Tik į GLP perimta ir ŠLG 1879 pastaba apie nelaispnuojamus būdvardžius ir dalyvius, plg.:

ŠLG 1879 25 Einige Adject. und besonders Partic. können ihrer Bedeutung nach nicht gefteigert werden, z. B. [...] wakarýkszcziás „geftrig“; prapólės „verloren“.

GLP 41 Ze względu na znaczenie, niektóre przymiotniki, a szczególne imiesłow y nie mają stopniowania, naprzykład: wakarýkščias – wczorajszy, prapólės – zginiony.

GLP įvardžių skyrelis „Zaimki“ (42–60) taip pat turi daugiau sąsajų su ŠLG 1879 „Pronomina“ (26–35), o ne su kitais leidimais. Antai į GLP 44 iš ŠLG 1879 27 perimti komentarai apie *šis*, *tas* instr. sg. f. ir loc. du. į *AI* 1891, *AI* 1896 ir ŠLG 1901 nepateko. Aleksandras Kuršaitis neperėmė ir ŠLG 1879 į įvardžių skyrelį įsiterpusios įvardžiutinių būdvardžių linksniavimo lentelės „Tabelle der Pronominalfuffixe zur Bildung der beftimmten Adjectiva“ 30 – Januškevičius ir Macijauskas ją, „Tablica zaimkowych przyrostków“, įdėjo į GLP 49 (*AI* 1891 42, *AI* 1896 43–44). GLP 56–57 esančios įvardžiutinių būdvardžių kirčiavimo pastabos išverstos iš ŠLG 1879 32–33, Aleksandras Kuršaitis ŠLG 1901 jas sutrumpino, o *AI* 1891 ir *AI* 1896 tėra tik pirmoji (plg. 3 ir 4 pav.). GLP 59–60 esančių komentarų apie įvardžius, atitinkančių ŠLG 1879 34–35, nėra nei *AI* 1891, nei *AI* 1896. Tai dar kartą patvirtina, kad Januškevičius ir Macijauskas vertė ne ŠLG 1901.

GLP veiksmazodžių skyrelis „Słowo“ (66–93), kaip ir ŠLG 1879 „Verba“ (39–71), pradėtas asmenų galūnių lentele, GLP „Końcówki osobowe“ 66, ŠLG 1879 „Perfonalendungen“ 39. Aleksandras Kuršaitis ŠLG 1901 ją praleido (ji įtraukta į *AI* 1891 55 ir *AI* 1896 57). GLP 71–75 ir ŠLG 1879 44–46 išsamiau aprašytos trys pagrindinės veiksmazodžių formos: esamasis, būtasis ir būsiamasis laikai, o ŠLG 1901 71–72 vietoje būsimojo laiko įtraukta bendratis.

Į *AI* 1891, *AI* 1896 ir ŠLG 1901 neįtrauktas ir skyrelis apie veiksmazodžio formų trumpinimą (jis yra ŠLG 1879 53, GLP 85), kirčiavimą (esančių ŠLG 1879 58–71, GLP 90–93).

Palyginus GLP struktūrą ir turinį su ankstesniais Šykopo gramatikų leidimais matyti, kad Januškevičius ir Macijauskas išvertė pirmąjį (1879) ar antrąjį (1881) leidimą (jie skiriasi tik antraštiniu lapu), o ne Aleksandro Kuršaičio parengtą ŠLG 1901 ir ne rusiškus 1891 ar 1896 m. ŠLG vertimus. Šykopo 1879-ųjų leidimą jie galėjo pasirinkti todėl, kad, kaip minėta, *Varpe* būtent jį raginta išversti. Aleksandro Kuršaičio parengtas leidimas kiek platesnis, didesnės apimties. O rusiškos Šykopo gramatikos, priešingai – trumpesnės, dalis ŠLG 1879 medžiagos į jas nepateko, be to, pavyzdžiai perrašyti rusišku raidynu.

21. Im Allgemeinen vertritt bei den Adj. und Part. der a- und nicht contrah. ia-St. das Fem. die Stelle des Neutr.

D. Elision.

22. Bei den Adj. kommen dieselben Verkürzungen vor wie bei den Subst. Es werden elidirt: im N. S. as das a, im L. S. das e und im J. Pl. das i: bálts (fl. báltas); túsztas (fl. túszeztas); baltaũ (fl. baltamè); baltój (fl. baltoje); baltoĩs (fl. baltomis). —

§ 36. (K. § 803 ff.) Betonung. —

A. Masculina. a. Die zweisylb. Adjectiva.

1. Die zweisylb. Adj. auf as zerfallen in zwei Klassen: mit geschliffenem Ton auf der Stammsylbe (I.a geras) und mit gestoßener Stammsylbe (I.b minksztas). Derselbe Unterschied ist bei den Adj. auf -us, also II.a gražus mit geschliffener und II.b aiszkus mit gestoßener Stammsylbe. —

2. Das Adj. auf is didis wird nach I.a (geras) betont.

3. Die Adj. nach I.b (minksztas) unterscheiden sich von I.a (geras) dadurch, daß minksztas im J. S. und A. Pl. den Ton auf der vorletzten (minksztu und minksztus), geras dagegen auf der letzten hat (geru und gerus).

4. Alle zweisylb. Adj. haben im A. S. den Ton auf der vorletzten (gera, minkszta, gražu, aiszky), dagegen im D. und L. S. und im G., D., J. u. L. Pl. u. Du. auf der letzten Sylbe:

gerám, minksztám, gražiam, aiszkiam;
geramè, minksztamè, gražiamè, aiszkiamè;
gerù, minksztù, gražiù, aiszkiù;
geriems, minksztiems, gražiems, aiszkiems;
gerais, minksztais, gražiais, aiszkiais;
gerisè, minksztisè, gražisè, aiszkiisè;
gerièm, minksztièm, gražièm, aiszkièm;
gerieĩ, minksztiẽ, gražieĩ, aiszkieĩ.

5. Die Adj. auf -us mit geschliffener Stammsylbe (II.a gražus) betonen meistens die letzte Sylbe, nur A. S. und N. V. Pl. (grāžu und grāžus) die vorletzte. —

b. Die mehrsylbigen Adjectiva.

1. Die mehrsylb. Adj. auf -as gehen entweder nach I.b (minksztas) oder verändern den Ton des N. S. nicht.

a. Nach I.b (minksztas) werden betont die Adject. auf -ónas (geltónas „gelb“), indem der Ton zwischen der vorletzten und letzten Sylbe wechselt; auf -inas (krūwinas „blutig“) und mehrere mit dem Ton auf der drittletzten, bei denen die vorletzte (i) stets tonlos bleibt: krūwinám, krūwinus.

b. Unwandelbar behalten den Ton die Adject. auf -ingas (waringas „armselig“); -étas (skylétas „löcherig“); -útas (ligútas „fränklich“); -ópas (tuleriópas „mannigfaltig“); -ótas (ótas) (kalnótas „bergig“); -ýbas (ankstýbas „früh“); und die Superl. auf -iausias immer mit gestoßener Penult.; während die Adject. auf -iszkas (daugiszkas „himmlisch“) und einige auf -iútas (kalkiútas „voll Kalt“); -etas (dalketas „staubig“) und -ybas (wižlybas „büchsig“) den Ton auf der drittletzten oder noch weiter zurück haben.

Anm. Die Adject. auf -ókas schwanken, wenn sie von zweisylb. Adject. (geras, minksztas) abgeleitet werden, im Tone zwischen I.b (minksztas) und den Adject. mit unwandelbarem Ton; wenn sie aber von mehrsylb. Adject. stammen, so haben sie stets unwandelbaren Ton. —

1 pav. ŠLG 1879 23: dviskiemenių būdvardžių kirčiavimo pavyzdžiai;
VUB RSS: L_R 1625

D) Elizya. — Przymiotniki mają też skrócone formy. W I. przyp. liczby pojedynczej wyrzuca się *a* z końcówki *as*; w VII. liczby pojedyn. opuszcza się *e*, a w VI. liczby mnog. *i*: *bálts* (zamiast *báltas*); *tùšts* (zamiast *tuščias*); *baltaĩ* (zamiast *baltamė*); *baltõj* (zamiast *baltojė*); *baltoĩs* (zamiast *baltomĩs*).

§ 36. Intona cya.

A) Męski rodzaj.

a) Dwuzgłoskowe przymiotniki.

1. Dwuzgłoskowe przymiotniki na *as*, dzielą się na dwie klasy: takie, co mają wstępną intonacją na rdzennej zgłosce (I a. *gėras*) i zstępną (I b. *mĩnkštas*). Ta sama różnica istnieje między przymiotnikami na *us* (II a. *grazũs*) ze wstępną i (II b. *aiškũs*) ze zstępną rdzenną zgłoską.

2. *Didis* ma akcent podług I a. (*gėras*).

3. Przymiotniki, które się odmieniają według I b. (*mĩnkštas*), różnią się od I a. (*gėras*) tem, że w VI. przyp. liczby pojedyn. i IV. przyp. liczby mnog. *mĩnkštas* ma akcent na przedostatniej (*mĩnkštu*, *mĩnkštus*), *gėras* zaś na ostatniej zgłosce (*gerũ*, *gerũs*).

4. Wszystkie dwuzgłoskowe przymiotniki mają w IV. przyp. liczby pojedynczej ton na przedostatniej zgłosce (*gėrą*, *mĩnkštą*, *grąžũ*, *aiškũ*), w III, VI. przyp. liczby pojedyn. i w II, III, VI. i VII. przyp. liczby mnog. i podwójn., zaś na ostatniej:

<i>gerám</i>	<i>mĩnkštám</i>	<i>graziám</i>	<i>aiškiám</i>
<i>geramė</i>	<i>mĩnkštamė</i>	<i>graziámė</i>	<i>aiškiamė</i>
<i>gerũ</i>	<i>mĩnkštũ</i>	<i>graziũ</i>	<i>aiškiũ</i>
<i>geriėms</i>	<i>mĩnkštiėms</i>	<i>graziėms</i>	<i>aiškiėms</i>
<i>geraiš</i>	<i>mĩnkštaiš</i>	<i>graziaiš</i>	<i>aiškiaiš</i>
<i>geruosė</i>	<i>mĩnkštuosė</i>	<i>graziuosė</i>	<i>aiškiuosė</i>
<i>geriėm</i>	<i>mĩnkštiėm</i>	<i>graziėm</i>	<i>aiškiėm</i>
<i>geriėm</i>	<i>mĩnkštieĩm</i>	<i>graziũm</i>	<i>aiškiėm</i>

5. Przymiotniki na *us*, ze wstępną rdzenną zgłoską (II a. *grazũs*), mają akcent zwykle na ostatniej zgłosce; wyjątek stanowi tylko IV. przyp. liczby pojed. i I, V. przyp. liczby mnog. (*grąžũ*, *grąžũs*).

b) Wielozgłoskowe przymiotniki.

1. Wielozgłoskowe przymiotniki odmieniają się według I b. (*mĩnkštas*), lub nie zmieniają akcentu I. przyp. liczby pojedyn.

2 pav. GLP 38: dviskiemenių būdvardžių kirčiavimo pavyzdžiai,

sutampantys su ŠLG 1879 23;

VUB RSS: L_R 1637

f) I. przyp. licz. mnogiej męś. rodz. ma też końcówkę: *iejie* (*geriejie*), zam. *ieji* (*geriejji*).

g) *didī* odmienia się już to podług analogii nieściągniętych, już to ściągniętych rdzeni na *ia*, zatem podług deklinacyi na *ia* lub *e*.

h) W III. przyp. licz. pojedyn. i mnog. męś. rodz. wyrzuca się często *m*, np. *baltajam* (zam. *baltamjam*), *geriesiems* (zam. *geriemsiems*) i *geriedviem* (zam. *geriemdviem*). W III. przyp. żeńś. rodz. przepada często *i* w licz. pojed., *am* w licz. mnog. i podwójn., np. *báltajai* (zam. *baltajai*); *gerosioms* (zam. *gerosioms*). Oprócz tego, odrzuca się *e* od końcówek VII. przyp. męś. rodz. Zresztą VII. licz. pojedyn., VI. i VII. przyp. licz. mnog. żeńś. rodz. urabia się tylko za pomocą skrócenia przymiotn.; VI. licz. mnog. odróżnia się wówczas od III. przyp. licz. mnog. tylko zstępną intonacją (III. przyp.: *saldžiāmsiams*, VI. przyp. *saldžiāmsiams*).

2. Intonacya.

a) Dwuzgłoskowych przymiotników.

α) Akcent zwyczajnej formy zostaje na tem samym miejscu w określonej, z wyjątkiem I. i V. przyp. licz. pojed. męś. rodz., mających ton na przedostatniej zgłosce (*gerāsis*, *minkštāsis*). *Mielāsis* zachowuje jednak ten akcent w I. i V. przyp. licz. pojedyn. i mnog. męś. rodz.

β) Przyrostek zaimkowy dodaje ostatniej zgłosce przymiotnika pewną moc, wskutek czego krótkie *a* zmienia się na *o*, krótkie *i* na *ie* i krótkie *u* na *uo*. To staje się:

1. z *u* w VI. przyp. licz. pojedyn. przymiotników na *as*, *is* i *us* (*gerūoju*, *didžiūoju*, *gražiuoju*), jakoteż w I, IV. i V. przyp. licz. podwójn. i IV. licz. mnog. męś. rodz.;

2. z *i* w I, IV, V. przyp. licz. podwójn. żeńś. rodz. i I, V. licz. mnog. męś. rodz. (*geriejji*, *didiejji*, *gražiejji*);

3. z *a* w I. i V. przyp. licz. pojed. końcówki *ā* (*gerojji*).

Przymiotniki na *us* i *is*, zachowują końcowe głoski tylko w I. i V. przyp. licz. pojed., we wszystkich innych przypadkach odmieniają się one na wzór *gerāsis*, podlegając jednak zmiękczeniu (*didžiojo*, *gražiojo*). *U* zostaje krótkiem w I. i V. przyp. licz. pojedyn. (*gražūsis*), a staje się długiem w IV. przyp. licz. pojedyn., zmieniając się na *ū* (*gražūjji*). Krótkie *i* staje się zaś

§ 36. Удареніе.

1. Двухсложныя прилагательныя.

а) Прилагательное въ полной формѣ имѣеть всегда удареніе на томъ слогѣ, на которомъ оно стоитъ въ краткой формѣ, за исключеніемъ им. и зват. п. ед. числа муж. рода, въ которыхъ удареніе находится на предпоследнемъ слогѣ: *geràsic*, *minkitàsic*. Только *m̃blasic* имѣеть въ им. и вин. ед. и множ. числа мужескаго рода удареніе на третьемъ слогѣ отъ конца.

§ 37. Опреѣлительныя формы мѣстоименій.

1. И прилагательныя мѣстоименія (но не существительныя личныя) въ соединеніи съ мѣстоименіемъ *jic*, *ji* образуютъ определительныя или полныя формы.

2. Изъ прилагательныхъ мѣстоименій только мѣстоименія притяжательныя съ перемѣною формы перемѣняютъ и значеніе.

3. Полныя формы мѣстоименій образуются такъ же, какъ прилагательныхъ, только къ им. ед. мужескаго рода присоединяется *vm. ic — aj*; такимъ образомъ отъ *tàs* полная форма — *tасаj*; отъ *шис* — *шисаj*; отъ *анс* — *ансаj*; отъ *курс* — *курсаj*; отъ *јис* — *јисаj*; отъ *китс* — *китсаj*; отъ *кокс* — *коксаj*; отъ *токс* — *токсаj*; отъ *шјокс* — *шјоксаj*; отъ *натс* — *натсаj* и т. д. Въ прочихъ надежахъ нѣтъ разницы между полными формами мѣстоименій и прилагательныхъ: отъ *тасаj*, напр., род. *тѣjo*, дат. *тѣмм*; отъ *јисаj* вин. *јѣји*, твор. *јою*; имен. множ. *шѣjь* или *шѣји*; им. ед. ч. жен. рода *анѣји*, род. *анѣјос*, дат. *анајяj* и пр.

3. *GLP NAUJOVĖS*. Januškevičius ir Macijauskas *ŠLG* 1879 vertė ne ištaisai. Antai jie atsisakė atematinių formų aprašo (*ŠLG* 1879 „Verba auf -mi. Conjugation ohne Bindevokal“ 53–54), veiksmažodžių asmenuočių kirčiavimo pavyzdžių (*ŠLG* 1879 64–71). *ŠLG* 1879 medžiagą jie ne tik trumpino, bet ir keitė, papildė. Kai kurie pakeitimai galėtų būti siejami su lietuviškomis gramatikomis: Petro Avižonio *Lietuviška Gramatikėle* (Sankt Peterburgas, 1898–1899, toliau – *AvLG*) ir *Trumpu lietuviškos gramatikos konspektu* (XIX a. pabaiga; toliau – *TLGK*), Jauniaus *Lietuvišku Kalbomoksliu* ir Petro Kriaušaičio (Jono Jablonskio) *Lietuviškos kalbos gramatika* (Tilžė, 1901; toliau – *JaG*).

3.1. *ORTOGRAFIJA*. Januškevičiaus ir Macijausko parengta *GLP* pasirodė praėjus 23 metams po Šykopo gramatikos pirmojo leidimo 1879-aisiais. Per tą laiką lietuvių kalbos ortografija pasikeitė, be to, *ŠLG* buvo paremta Rytų Prūsijos lietuvių rašomąja kalba. Todėl nenuostabu, kad rengėjai naujos gramatikos raidyną ir rašybos principus kiek keitė.

ŠLG 1879 abėcėlėje buvo 22 raidės, o *GLP* – 31 (žr. 2.2): *GLP* pridėti tuo metu lietuviškoje periodikoje jau įsitvirtinę diakritiniai rašmenys <č>, <š>, Šykopo <w> pakeista vienguba <v>, o <ž> – <z>. Be to, į abėcėlę įtrauktos buvusius nosinius garsus žyminčios raidės <a, e, i, u> ir skoliniams reikalingos <f, h, x>. *ŠLG* 1879 rašmenį <û> [uo] *GLP* pakeitė digrafas <uo>.

Raidės <è>, vartotos minėtose lietuviškose Avižonio, Jauniaus ir Jablonskio gramatikose, *GLP* abėcėlėje nėra. Tačiau pavyzdžiuose ji, nors nenuosekliai, pavartojama, pvz., *vėjas* paradigmoje: *vėjas, vėjo, vėjui, vėją, vėje, vėju, vėjyje, vėjai, vėju, vėjams, vėjus, vėjais, vėjuosė* 9; ir toliau lietuviški žodžiai su <è> rašyti nenuosekliai, pvz.: *sėjėjas, sėjėjis* ir *sėjėjas, sėjėji* acc. sg.; *tėvas* ‘tėvas’, *tėvai* voc. sg. ir *tėvas* 11 (*ŠLG* 1879 buvo <e, é, ê>). Atrodytų, kad Władysława Ludwiko Anczyco spaustuviė Krokuvoje, spausdinusi *GLP*, teturėjo spaudmenis <è, è, ê>, bet ne <é>. Galbūt ir patiems rengėjams ne itin rūpėjo vartoti <è>, pavyzdžiai dažnai tiesiog nurašyti nuo *ŠLG* 1879, tik pakeista cirkumflekso forma (išskyrus paradigmas; žr. 1 lentelę). Tačiau *GLP* priede „Dodatek“ (apie jį žr. 3.6) <è> vartojama nuosekliai.

<i>ŠLG</i> 1879	<i>GLP</i>	<i>ŠLG</i> 1879	<i>GLP</i>
katė 10	katė 16	laumė 12	laumė 20
žolė 10	žolė 17	žvaigždė 12	žvaigždė 20
žvâke 10	žvâke 17	dederwinė 12	dedervinė 20
žvâke 12 (2×)	žvâke 19 (2×)	drebulė 12	drebulė 20
žolė 12 (2×)	žolė 19, 20	giltinė 12	giltinė 20
Giesmė 12	giesmė 19	skruzdėlė 12	skruzdėlė 20
bitė 12	bitė 20	dide 21	dide 35
garbė 12	garbė 20	medinė 21	medinė 35

1 lentelė. Balsio [è] žymėjimas *ŠLG* 1879 ir *GLP*

Į GLP abėcėlę neįtraukta raidė <ū>, nors lietuviškuose pavyzdžiuose ji irgi buvo, ja, kaip ir ŠLG 1879, žymėtas nekirčiuotas ilgasis <ū>, pvz.: ŠLG 1879 nom. sg. *sūnūs*, nom. pl. *súnūs* 16 ir GLP nom. sg. *sūnūs*, nom. pl. *súnūs* 24.

ŠLG 1879 rašmuo <ł> žymi tvirtagalį priebalsį, o ne kietąjį, kaip buvo įprasta Didžiojoje Lietuvoje, plg.: *wałdžiai*, *wałdźią* 10, *saldūs* 20. Turbūt norėdami išvengti painiavos su lenkiška raide <ł>, Januškevičius ir Macijauskas GLP tvirtagalį [l] žymėjo <ł'>, pvz.: *wał'džiai*, *wał'dźią* 16, *sal'dūs* 30.

Gen. du., pl. galūnėse vietoj ŠLG 1879 -u (ar -ū nekirčiuotoje galūnėje)³⁸ GLP yra -ų, plg.: gen. pl. ŠLG 1879 *krasztū* 5, *pabaigū* 10 ir GLP *kraštū* 8, *pabaigū* 15. Tokia galūnė jau buvo pateikta AvLG, TLGK, JaunK ir JaG. Tačiau Januškevičius ir Macijauskas neatkreipė dėmesio, kad <ų> reiškia ilgąjį balsį, todėl nekirčiuotoje galūnėje išlaikė ir ilgumą žymintį brūkšnelį, plg.: gen. pl. ŠLG 1879 *kêrdziū* 16 ir GLP *kêrdziū* 25, ŠLG 1879 *waĩsiū* 16 ir GLP *waĩsiū* 24, ŠLG 1879 *wálcziū* 14 ir GLP *válcziū* 21.

Heinricho Posto spaustuvė, spausdinusi ŠLG 1879, veikiausiai neturėjo spaudmenų kirčiuotiems tvirtagaliams [a, e, i] <a, e, i> žymėti, plg.: *sukâs*, *penâs*, *mylîs*, bet *wêrcziąs*, *mâtąs*, *jéskąs* 41; *manês*, *tawês*, *sawês* 26³⁹. Januškevičius ir Macijauskas GLP jau galėjo atspausdinti <ą, ę, į>: *sukąs*, *mylįs* 77, *manęs* *tavęs*, *savęs* 42; kirčiuoti <a, e, i> buvo ir Avižonio, Jauniaus bei Jablonskio gramatikose.

Matyti, kad Posto spaustuvė neturėjo spaudmenų ir kirčiuotam dvibalsiui <uo> [uo], todėl ŠLG 1879 tvirtapradį [uo] žymėjo <ó>, o tvirtagalį – <ô>⁴⁰, plg.: ŠLG 1879, *asztūni*, bet *asztónios* 35, *sukós* 'sukuos', bet *myliūs* 51; *asztūneri*, bet *asztônerios* 38, „Elifion findet ftatt beim J. S. m. *tūmì* — *tôm* oder *tô*“ 27. Retais atvejais kirtis visai nežymėtas, pvz., acc. pl. *jūs* 28 (2×), *kuriūs* (*iūs*) 29. Januškevičius ir Macijauskas tokius pavyzdžius pastebėjo ir <ó, ô> GLP pakeitė į <úo, uõ> (žr. 2 lentelę); tačiau kartais jiems atidumo pritrūko, plg.: ŠLG 1879 *didžiósius* 31, *saldziôju* 30, *sawósius* 34, 1 sg. refl. praes. *sukós*, *wercziós* 51, *sù wisu-kôm* 35 ir GLP *didžiósius* 51, *saldziôju* 52, *sawósius* 58, *sukós*, *verciós* 92, *sù visukôm* 60.

ŠLG 1879	GLP
dóna, jósta 12	dúona, júosta 19
geróju, didzióju 30	gerúoju 50, didziúoju 51
gerósius, baltósius, saldziósius 31	gerúosius 50, baltúosius 51, saldziúosius 52
prapólęs 25	prapuólęs 41
asztónes dêszimt, asztónesdeszimtas 36	aštúnios-dešimts, aštúniosdešimtas 61
wienólíka, wienólíktas 35,	vienúolika, vienúoliktas 60
augmô, lemô, raumô, riemô, rudô 19	augmuõ, liemuõ, raumuõ, riemuõ, ruduõ 29
gerósiuose, minkstósiuose, baltósiuose, didžiósiuose, saldziósiuose 31	geruõsiuose, minkštuõsiuose 50, baltuõsiuose 51, didziuõsiuose 51, saldziuõsiuose 52

³⁸ Taip rašyta ir ŠLG 1901.

³⁹ KG <ą, ę, į>.

⁴⁰ KG buvo <ú, ũ>.

ŠLG 1879	GLP
tôdu, siziôdu 27	tuôdu, šiuôdu 45
pardôsiwa 28	parduôsiwa 46

2 lentelė. Kirčiuoto dvibalsio [uo] žymėjimas: ŠLG 1879 <ó, ô> ir GLP <úo, uô>

ŠLG 1879 įvardžiuotinių formų dat., loc. sg. rašybą Januškevičius ir Macijauskas GLP pakeitė, plg.: dat. sg. ŠLG 1879 *baltámiam, didžiamiam, gerámiam, minksztámiam* 30 ir GLP *baltámjam, didžiamjam* 51, *gerámjam, minkštámjam* 50; loc. sg. ŠLG 1879 *baltañiame, didžiañiame, geramiame, minkštañiame* 30 ir GLP *baltañjame, didžiamjame* 51, *gerámjame, minkštañjame* 50. Tokios formos su jotu rašytos Avižonio ir Jablonskio gramatikose, iš čia ir galėjo būti išmoktos.

GLP rengėjai, kitaip negu ŠLG 1879, rašė būsimąjo laiko padalyvius, plg.: ŠLG 1879 *süksent, penésent, matýsent, jeszkósent* 42 ir GLP *süksiant, žadésiant, matýsiant, jesškósiant* 69 (formantas *-ent* laikytas senesniu variantu: „dawniej: süksent“ GLP 74). „Naujesnį“ variantą su *-iant* Januškevičius ir Macijauskas galėjo nusižiūrėti nuo Jau-niaus ir Jablonskio. Tačiau GLP rengėjams ir vėl pritrūko atidumo: padalyvių rašybą pakeitė, bet dalyviai rašyti kaip ŠLG 1879, plg.: ŠLG 1879 *búses, búsent, süksęs, süksent* 47 ir GLP *busęs, busiant* 76, *süksęs, süksiant* 77.

3.2. AKCENTOGRAFIJA IR KIRČIAVIMAS. Tvirtagalius skiemenis Januškevičius ir Macijauskas nusprendė žymėti ne skliauto formos cirkumflexu <^> kaip ŠLG 1879, o KG <>⁴¹: „circumflexus ~ na długich wstępnych samogłoskach“ GLP 2. Tik daiktavardžių ir būdvardžių paradigmose galbūt per neatidumą liko <^>, plg.: *pábaigos* nom. pl. 15, *zôles* nom. pl., *zoliû* gen. du. 17.

Nuo ŠLG 1879 skyrėsi ir įvardžių *šis, tas* dat. sg. f. kirčiavimas. ŠLG 1879 šios formos kirčiuotos tvirtagališkai: *sziaî, taî* 27, o GLP – tvirtapradiškai: *šiái, tái* 43, kaip kirčiavo Avižonis ir Jablonskis.

3.3. FONETIKA. ŠLG 1879 įvardžių *tas, šis* instr. sg. f. formos dvejopos, su trumpuoju ir ilguoju balsiu: *tà (tá), szia (szia)* 27. Januškevičius ir Macijauskas, nors šiaip nevengė paradigmose nurodyti variantų⁴², šikart pasirinko vieną *tá, šiá* 43, sutapusį su Avižonio TLGK *tá* 18.

3.4. MORFOLOGIJA. ŠLG 1879 daiktavardžio *brolis* voc. sg. *brolaû* („Von brólis ‘Bruder’ lautet der Voc. *brolaû* [ohne Erweichung]“ 6) GLP papildytas variantu *broliau* („Brolis – brat, urabia V. przyp.: broliau i brolau [bez zmiękczenia]“ 11). Veikiausiai forma su minkštuoju [l'] Januškevičiui ir Macijauskui buvo žinoma iš gimtosios šiau-

41 Plg.: „Zur Bezeichnung des geschliffen betonten langen Vocals dient von jeher der Circumflex (^); ich habe denselben im Wörterbuch und hier mit dem gegenwärtig auch in der griechischen Schrift ge-

bräuchlichen gewundenen Circumflex (˘) als der geschliffenen Tonbewegung mehr entsprechendem vertauscht“ KG 60.

42 Pvz.: GLP *tùs (túos), šiùs (šiúos); tàs (tás), šiàs (šiás)* 43.

rės panevėžiškių šnektos – būtent tame plote fiksuojamas (i)l̥ō kamieno daiktavardžių šauksmininkas su *u* kamieno galūne⁴³.

Nuo ŠLG 1879 skiriasi GLP paradigmoje teikiamos priebalsinio kamieno daiktavardžių formos su (i)l̥ō kamieno galūnėmis (žr. 3 lentelę).

	ŠLG 1879	GLP
gen. sg.	mėnesies 17	mėnesio 27
instr. sg.	akmenimi, mėnesimi 17	ākmeniū, mėnesiū 27
acc. pl.	sėseres 18	sėseris 27

3 lentelė. Besiskiriančios priebalsinio kamieno daiktavardžių formos
GLP ir ŠLG 1879 paradigmos

GLP variantai sutampa su JaG (*mėnesio; ākmeniū, mėnesiū; sėseris* 13; pastarasis yra ir Avižonio gramatikose [gen. ir instr. sg. – abu variantai]).

GLP rengėjams neatrodė tinkamos ŠLG 1879 būdvardžio *didis* formos, antai ŠLG 1879 iness. sg. *didimė* 20, „Der L. S. lautet abweich didimè (**nicht didžiamè**)“ 22 GLP pakeistas *didžiamè* 32 (ši forma minėta JaG: „vyriškos gimties vietininke sakoma *didimė* ir *didžiamè*“ 18). Čia paminėtinas ir GLPrieveiksmis *didžiai* 41, pakeitęs ŠLG 1879 buvusį *didei* 25. ŠLG 1879 būdvardžio *medinis* dat. sg. m. formą su daiktavardine galūne *-(i)ui* GLP pakeitė variantas su įvardine *-iam*, plg.: ŠLG 1879 *mediniui* 20 ir GLP *mediniam* 32; įvardinę galūnę teikė ir Avižonis TLGK bei Jablonskis.

ŠLG 1879, kaip KG, duoti įvardžiuotinių būdvardžių gen. sg. f. ir nom. pl. f. du variantai, GLP pasirinktas vienas, sutampantis su Avižonio ir Jablonskio, plg.: ŠLG 1879 gen. sg. f. *gerōsios (-ses), saldžiōsios (-ses)*, nom. pl. f. *didžiosios (-ses), gērosios (-ses)* 31 ir GLP gen. sg. f. *gerōsios* 52, *saldžiōsios* 54, nom. pl. f. *didžiosios* 54, *gērosios* 52.

ŠLG 1879 *u* kamieno įvardžiuotinių būdvardžių formas GLP pakeitė rytų aukštaičiams būdingi *ō* kamieno variantai⁴⁴, plg.: nom. sg. ŠLG 1879 *saldūsis* 30, *saldūsis* 32 ir GLP *saldūsis* 52, *saldasis* 55; acc. sg. ŠLG 1879 *saldūji* 30, *satduji* 32 ir GLP *sal'dajį* 52, *saldajį* 55.

Paminėtinas ir Januškevičiui su Macijausku pro akis nepraslydęs būdvardžių darybos atvejis: ŠLG 1879 būdvardžius su priesaga *-ybas* jie pakeitė aukštaitišku variantu su *-yvas*⁴⁵, plg.: ŠLG 1879 *ankstýbas, wiēžlybas* 23 ir GLP *ankstývas, viēžlyvas* 39.

GLP įvardžių paradigmos matyti daugiau sąsajų su Avižonio ir Jablonskio gramatikomis. Antai ŠLG 1879 asmeninių įvardžių iness. pl. *mūsyjė, jūsyjė* 26 Januškevičius ir Macijauskas GLP pakeitė formomis *mumisė, jumisė* 42 (AvLG buvo *mumisė* [mūsyjė] 27, TLGK *mumisė* 19, JaG *mumisė* [mūsyjė] 23). Su tomis gramatikomis sutampa ir GLP įvardžio *šis* iness. sg. *šiamė* 43, o ŠLG 1879 buvo *szimė* 27. Taip pat ir GLP *jis, kuris, šis, tas* instr. sg. *júo* 46, *kuriúo* 47, *šiúo, túo* 43 – ŠLG 1879 duota *jūmì* 28, *kuriūmì* 29, *sziumì, tūmì* 26. Tiesa, toliau, neatsižvelgiant į pakeistą paradigmą, GLP liko pastaba: „VI. pryzp.

43 LKA III 57.

45 LKA III 142; žemėl. Nr. 128.

44 Zinkevičius 1966, 279.

liczby pojedyn. rodz. męs. zamienia końcówkę *u* rzecz. i przyim. na *uomi* (tuomi, šiuomi)“ 44, plg. ŠLG 1879 „Der Inftr. S. masc. wervandelt die Endung u der Subst. un. Adject. in ūmì (tūmì, sziūmì)“ 27. Lieka įspūdis, kad įvardžių formos paradigmose pataisytos paskutiniu etapu, o kitas gramatikos tekstas jau neberedaguotas.

Januškevičius ir Macijauskas kiek keitė ir skaitvardžių formas. ŠLG 1879 duotą variantą *dėszimt* 35 („dėszimtis [gew. **dėszimt**]“ 35) jie GLP pakeitė *dėšimts* 60 („dėšimtis [zwyklye **dėšimts**]“ 60); jis sutampa su Avižonio TLGK.

Skaitvardžiai, įvardijantys 20–90, GLP irgi kitokie negu ŠLG 1879: GLP jų pirmuoju dėmeniu eina vardininko forma, o antrojo baigmuo *-ts*⁴⁶, plg.: ŠLG 1879 *tris-deszimt, kėtures-dėszimt, dewýnes dėszimt* 36 ir GLP *trīs-dešimts, kėturiuos-dešimts, dewýnios-dešimts* 61. GLP dešimtis reiškiančių kelintinių skaitvardžių pirmuoju dėmeniu irgi eina vardininko forma (kaip *JaunK*), o ŠLG 1879 – galininko, plg.: ŠLG 1879 *kėturesdeszintas, peñkesdeszintas, dewýnesdeszintas* 36 ir GLP *kėturiuosdešimtas, peñkiosdešimtas, dewýniosdešimtas* 61.

ŠLG 1879 sutrumpintas skaitvardžių formas *wiėns milijoñs* 36, *dvėjets, trėjets* 39 Januškevičius ir Macijauskas pakeitė pilnosiomis *vienas miliõnas* 61, *dvėjetas, trėjetas* 65 (kaip ir Avižonio, Jauniaus ir Jablonskio gramatikose).

GLP būsimąjo laiko ir tariamosios nuosakos formos irgi kitokios negu ŠLG 1879 (žr. 4 lentelę); jos sutampa su Avižonio ir Jablonskio vartotomis.

	ŠLG 1879	GLP
3 fut.	sùks'(i), penés'(i) 42	sùks, žadés 69
cond. 2 sg.	sùktumbei, matýtumbei 43	sùktum, matýtum 70
cond. 1 pl.	sùktumbime, matýtumbime 43	sùktume, matýtume 70

4 lentelė. Būsimąjo laiko ir tariamosios nuosakos formos GLP ir ŠLG 1879

Tiesa, iš GLP pastabos, kurioje minimos formos su *-b(i)-*, „Tryb žyczący przybiera do rdzenia cz. przyszł.: *čiau, tumbei, tu, tumbiva, tumbita, tumbime, tumbite*“ 74 galima spręsti, kad iš pradžių išversta ŠLG 1879 medžiaga, o vėliau paradigmose (bet ne paaiškinimuose) kai kurios formos pakeistos.

Kaip minėta, ŠLG 1879 paragrafą apie atematines veiksmažodžių formas „Verba auf *-mi*“ (53–54) Januškevičius ir Macijauskas praleido, o ir veiksmažodžių kirčiavimo skyrelyje „Akcentacya czasowników“ (90–93) atematines formas ignoravo, plg.:

GLP 92 *čiaudžiu, čiáudijau, čiáudisiu, čiáuditi*
 ŠLG 1879 68 *cziaudmi oder cziaudžiu, cziáudejau, cziáudesiu, áudeti*

GLP 92 *gėlbiu, gėlbėjau, gėlbėsiu, gėlbėti*
 ŠLG 1879 68 *gėlbmi od. gėlbu, gėlbejau, gėlbėsiu, gėlbėti*

GLP 93 *giėdu lub giėstu, giedójau, ósiu, óti*
 ŠLG 1879 70 *giėdmi oder giėstu, giedójau, ósiu, óti*

⁴⁶ Formos su *-ts* vartotos TLGK, bet pirmuoju dėmeniu ten eina ne vardininkas, o gali-

ninkas, plg.: TLGK *trisdešimts, kėturiasdėšimts* 21, *dewýniasdėšimts* 22.

Januškevičius ir Macijauskas keitė kai kuriuos ŠLG 1879 morfologijos skyriuje pateiktus pavyzdžius, tačiau ne visada vykusiai, kai kurie žodžiai GLP nebeatitiko teiginio, kurį turėjo iliustruoti. Antai ŠLG 1879 pirmosios linksniuotės pavyzdį *amžias* 7 GLP pakeitė *amžius* 13 (jau nebe 1-osios linksniuotės); ŠLG 1879 dviskiemenių daiktavardžių sąrašė buvusį *mirkšnis* (*akiês*) 9 GLP pakeitė *akimirkšnis* 15 (jau ne dviskiemenis); ŠLG 1879 antrosios linksniuotės dviskiemenių tvirtapradžių su galūne *-a* sąrašė buvusį *laima* 12 GLP pakeitė kitokios galūnės *laimė* 19; ŠLG 1879 dviskiemenių tvirtagalių su galūne *-ė* sąrašo *girė* 13 GLP pakeitė *gỹria* 20; ŠLG 1879 dviskiemenių tvirtapradžių su galūne *-ė* pavyzdžius *jũres*, *kãlwe* 13 GLP atitinka *jũrios*, *kãlva* 20.

3.5. LEKSIKA. Iš KG į ŠLG 1879 buvo perimta leksikos, kuri Januškevičiui ir Macijauskui veikiausiai atrodė svetima. Tokius žodžius jie keitė kitais, pavyzdžiui, ŠLG 1879 *obũlaĩ* 22, LKŽe fiksuojamą tik iš RP lietuviškų raštų⁴⁷, GLP atitinka panevėžiškių *obaliãĩ*⁴⁸ 36; ŠLG 1879 įvardžius *toktaĩ*, *koktaĩ* 34 – GLP *Toksaĩ*, *koksaĩ* 59.

Be to, GLP rengėjai pridėjo ir savo medžiagos. Antai ŠLG 1879 pastabą apie deminutyvus „in den Dainos die Deminutiva mocziũte, mamuzỹte im Gebrauch“ 18 papildė pavyzdžiais: „w śpiewach ludowych zaś zdrobniãle: moçiũte, **matũte**, mamuzỹte, **matutỹte**“ 27. Prie ŠLG 1879 prievieksmio *auksztỹnaika* ir būdvardžių *auksztỹnaikas*, *auksztỹnaiks* 71 GLP pridėti variantai: *aukštỹnaika*, ***aukštielnek***, *aukštỹnaikas*, ***aukštielnekas*** 94. Paminėtinas ir ŠLG 1879 įvardžių vartojimo pavyzdys *aĩt kũ dũmõji* 27, GLP pakeistas *apie kã dumõji* 45.

3.6. PRIEDAS „DODATEK“. Januškevičius ir Macijauskas savo GLP papildė 8 puslapių priedu „Dodatek“ (96–104), kurio nebuvo jų verstoje ŠLG 1879. Jį sudaro tautosaka ir poezija (autoriai nenurodyti): 14 patarlių „Przysłõwia“, 5 „pašnekos“ „Pogadanki“, pasakos „Jonelis veda“ ir „Kiškelio pažadetoji“, liaudies dainos „Atvažiuoja meška“, „Apie rũtã“ (su gaidomis), Maironio eilėraštis „Žavėjimas“⁴⁹ ir „Našlaitelės“⁵⁰, Antano Vienažindžio „Mano darželis“, Liudos Malinauskaitės-Šliūpienės „Kaip tiktai vėjai sukilsta“ ir Vinco Kudirkos „Giesmė“ (su gaidomis). Kudirkos „Giesmė“ pirmą kartą buvo išspausdinta 1898 m. *Varpo* Nr. 6⁵¹, GLP – antra jos publikacija, Kudirkos raštuose ji nefiksuota⁵².

4. IŠVADOS. 1902 m. Juozas Januškevičius ir Antanas Macijauskas paskelbė lenkišką lietuvių kalbos gramatiką *Gramatyka litewska poczãtkowa* (GLP). Tokios gramatikos poreikį Macijauskas pajuto 1901 m. apsigyvenęs Vilniuje.

GLP yra Juliaus Šykopo vokiškos gramatikos *Litauifche Elementar=Grammatik* pirmosios dalies vertimas (autorius *Julius Schiekopp* nurodytas GLP antraštiniame pus-

47 <http://lkz.lt/?zodis=obuolas&id=21001210000>.

48 <http://lkz.lt/?zodis=obalys&id=21000170000>.

49 Maironio 1895 m. *Pavasario balsų* leidime pavadinimas „Tupi šarka“ (http://www.pb.flf.vu.lt/pb_eilerasciai/tupi-sarka-1895/).

50 Maironio 1895 m. *Pavasario balsų* leidime pavadinimas „Neužmaršuołė-gelė“ (http://www.pb.flf.vu.lt/pb_eilerasciai/neuzmirs-tuole-gele-1895/#).

51 Vaitiekūnienė, Pilypaitis 1989, 692.

52 Vaitiekūnienė, Pilypaitis 1989, 692.

lapyje). Šykopo gramatika – Frydricho Kuršaičio *Grammatik der littauischen Sprache* (KG) sutrumpintas variantas – išleista 1879 m. (ŠLG 1879), skirta Tilžės gimnazijos mokiniams lietuviams. Leidinys be pakeitimų perspausdintas 1881 m. Kitą vokišką leidimą, *Litauifche Elementar=Grammatik*, 1901–1902 m. paskelbė Aleksandras Kuršaitis (ŠLG 1901). Paskutiniu XIX a. dešimtmečiu, 1891 m. ir 1896 m., pasirodė ir du Šykopo gramatikos vertimo į rusų kalbą leidimai *Литовская грамматика*, parengti Jono Pajevskio ir Jurgio Gyliaus (ΛΓ 1891, ΛΓ 1896).

GLP su pirmuoju leidimu ŠLG 1879 sieja struktūra: abiejose gramatikose įvardžių skyrelis eina po būdvardžių, o prieviksnių aprašas įdėtas morfologijos skyriaus pabaigoje po veiksmažodžio (taip pat ir ΛΓ 1891, ΛΓ 1896). ŠLG 1901 prieviksnių skyrelis atkeltas po būdvardžių, prieš įvardžių skyrelį. Be to, GLP ir ŠLG 1879 dalyvių aprašas pateiktas veiksmažodžių skyrelyje (taip pat ΛΓ 1891, ΛΓ 1896), o ŠLG 1901 – būdvardžių. GLP ir ŠLG 1879 abėcėlės tvarka taip pat sutampa: raidė <y> yra tarp <w> / <v> ir <z>, o ŠLG 1901 <y> atkelta po <i>.

Januškevičius ir Macijauskas į GLP įtraukė tokios ŠLG 1879 medžiagos, kuri ΛΓ 1891, ΛΓ 1896 ir ŠLG 1901 rengėjams neatrodė svarbi ir į tuos leidimus nepateko. Iš ŠLG 1879 išvardytų trijų joto vartojimo atvejų (po lūpinių priebalsių, po balsių, žodžio pradžioje), ŠLG 1901 nurodytas tik pirmasis iš jų, o GLP – antrasis ir trečiasis. GLP greta mišrių dvibalsių duota pavyzdžių, sutampančių su ŠLG 1879, o ŠLG 1901 pavyzdžių visai nėra. Aleksandras Kuršaitis į ŠLG 1901 neįtraukė ir priebalsių klasifikacijos, komentaro apie priegaidės reikšmę, daiktavardžių, įvardžiutinių būdvardžių, įvardžių galūnių lentelių, pastabų apie [t, d] vartimą afrikatomis [č, dž], apie šneka-mojoje kalboje sutrumpėjusius daiktavardžius, būdvardžių kirčiavimą, nelaipsniuojamus būdvardžius ir dalyvius, veiksmažodžio formų trumpinimą. GLP ir ŠLG 1879 aprašytos pagrindinės veiksmažodžio formos – esamasis, būtasis ir būsiamasis laikai, o ŠLG 1901 vietoje būsimojo laiko nurodyta bendratis.

Rusiškose gramatikose ΛΓ 1891 ir ΛΓ 1896 taip pat nėra dalies medžiagos, buvusios ŠLG 1879 ir GLP: praleista pastaba apie priebalsių minkštumą, dalis komentarų apie 1-osios linksniuotės daiktavardžius, daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimą, įvardžius, veiksmažodžio formų trumpinimą ir kirčiavimą.

GLP ir ŠLG 1879 struktūros ir medžiagos panašumas patvirtina, kad GLP yra ŠLG 1879 vertimas.

Rengdami GLP, Januškevičius ir Macijauskas ŠLG 1879 medžiagą kiek keitė ir papildė. GLP abėcėlėje pridėti rašmenys <č>, <š>, buvusius nosinius garsus žymintys <a, e, i, u> ir skoliniams reikalingi <f, h, x>; Šykopo <w> pakeitė <v>, <ž> – <z>, <ū> – <uo>. Raidė <è> (ir su kirčio ženklais) vartota labai nenuosekliai veikiausiai dėl spaus-tuvės galimybių.

Vietoje ŠLG 1879 cirkumflekso <^> GLP yra <^> (tik paradigmosose liko ŠLG 1879 buvęs <^>). Be to, GLP keitėsi ne tik kirčio ženklai, bet ir vieta: įvardžių *šis, tas* dat. sg. f. kirčiuotos tvirtapradiškai (*sziaî* → *šiai*).

Januškevičius ir Macijauskas pakeitė ŠLG 1879 vardažodžių gen. pl. galūnę -u į -ų (*krasztû* → *kraštų*). ŠLG 1879 turbūt dėl ribotų spaus-tuvės galimybių vartotus

spaudmenis <â, ê, î>, žymėjusius kirčiuotus nosinius balsius, GLP pakeitė <ã, ė, ĭ> (sukâs → sukãš, sawêš → sawėš, mylîs → mylĩš); ŠLG 1879 <ó, ô> [uo] – GLP <úo, uô> (dóna → dúona, rudô → ruduô). GLP kiek kitokia ir rašyba: įvardžiuotinių formų dat. ir loc. sg. rašyti su jotu (baltámiam → baltámjam), būsimosio laiko padalyviai su -iant (sùksent → sùksiant).

GLP esama ir kitų kalbos sluoksnių pakeitimų. Priebalsinio kamieno daiktavardžiai turi nuo ŠLG 1879 skirtingas (i)jõ kamieno galūnes (ménesies → ménesio, ménesimi → ménesiu); būdvardžiai su -inis vietoje ŠLG 1879 galūnės -iui GLP turi -iam (mediniui → mediniam); ŠLG 1879 u kamieno įvardžiuotinių būdvardžių formas GLP pakeitė õ-kamienės (saldùsis → saldãsis). Pakeistos ir įvardžių paradigmos: kitokios asmeninių įvardžių iness. pl. formos (mũsyjè → mumisè), jis, kuris, šis, tas instr. sg. (jũmi → júo), šis iness. sg. (szimè → šiamè). Januškevičius ir Macijauskas rinkosi kitokias dešimtis įvardijančių skaitvardžių formas (kêtures-dêszimt → kêturios-dešimts), nevartojo Rytų Prūsijos lietuvių kalbai būdingų tariamosios nuosakos variantų su -b(i)- (sùktumbime → sùktume). Daugumą pakeitimų galima sieti su 1897–1901 m. paskelbtomis Avižonio, Jauniaus ir Jablonskio gramatikomis. Veikė ir besiformuojanti bendrinė kalba. Be to, versdami ŠLG 1879, Januškevičius ir Macijauskas įtraukė ir gyvosios kalbos medžiagos (voc. sg. broliau; obaliai; matùte, matutýte; aukštielnek ir aukštielnekas).

Literatūra ir šaltiniai:

- AvLG – [Petras Avižonis,] *Lietuviška Gramatikêlè*, [Sankt Peterburgas, 1898–1899]; LLTI BR: f. 61 – 319. (Kritinis leidimas: Petras Avižonis, *Lietuviška Gramatikêlè*. *Bibliotheca Archivi Lithuanici* 12, parengė Jurgita Venckienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022. Internetinis leidinys: Petras Avižonis, *Lietuviška gramatikêlè*, 1898. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos, parengė Jurgita Venckienė, programavo Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022. Prieiga internete: <https://seniejirastai.lki.lt/home.php/>.)
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1929: *Lietuvių bibliografija* 3. *Spaudos uždraudimo laikas (1864–1904 m.) ir I-osios ir II-osios dalies papildymai*, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų Leidimo Komisijos leidinys.
- CITAVIČIŪTĖ, LIUCIJA, 2004: *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras. Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- ČERNIAUSKAITĖ, VIOLETA, 2000: „Lietuviškų knygų repertuaro ypatybės tipologiniu ir teminiu aspektu 1904–1914 metais“, *Knygotyra* 36, 70–99.
- GLP – [Julius] Schiekopp, *Gramatyka Litewska początkowa*, przelożona z niemieckiego i opracowana przez J. Januskiewicza i A. Maciejewskiego, wydana przez Inżyniera A. Maciejewskiego, Kraków: Nakładem wydawcy, 1902.
- JaG – [Jonas Jablonskis,] *Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis*, Parašė Petras Kriaušaitis, Tilžeje: Spauzdinta pas Otto v. Mauderode, 1901.
- „Januškevičius Juozas“, *Lietuvių enciklopedija* 9, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, 298–299.

- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1959: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 50, 8.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960a: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 1, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960b: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 2, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960c: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 3, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960d: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 5, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960e: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 9, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960f: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 10, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960g: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 12, 6.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960h: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 13, 9.
- JANUŠKEVIČIUS, JUOZAS, 1960i: „Šimtamečio atsiminimai“, *Vienybė* 15, 9.
- JaunK – Kazimieras Jaunius, *Lietuviškas Kalbomokslis. Baltiko padangese*, [Dorpatas,] 1897; KAKA: b. 422.
- KG – [Frydrichas Kuršaitis,] *Grammatik der litauischen Sprache von dr. Friedrich Kurschat* [...], Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1876.
- [KUDIRKA, VINCAS,] 1898: „Tėvynės varpai“, *Varpas* 1, 11–14.
- KURŠAITIS, ALEKSANDRAS, 1901: „3ur 3weiten Auflage“, *Litauische Elementar=Grammatik von J. Schiekopp, Profeffor*, 2. Auflage, durchgefehen von Alexander Kurschat, Profeffor, *Beilage zum Jahresbericht des Kgl. Gymnafiums zu Tilfit, Oftern, Tilfit: Druck von Otto v. Mauderode*, 3.
- LAUČIŪTĖ, JŪRATĖ SOFIJA, 2002: *Peterburgas Lietuvos mokslo ir kultūros istorijoje*, Vilnius: Katalikų akademija.
- LB II(1) – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 1 (A–P)*, Vilnius: Mintis, 1985.
- LB II(2) – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 2 (R–Ž)*, Vilnius: Mintis, 1988.
- LKA III – *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX (1941–2002). Elektroninis variantas*, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (<http://www.lkz.lt/>).
- Skaitmeninis archyvas „Pavasario balsai“, vyr. redaktorius: Paulius V. Subačius, Vilniaus universiteto leidykla, 2020 (<http://www.pb.flf.vu.lt/>).
- MERKYS, VYTAUTAS, 1994: *Knygnešių laikai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- POCIUS, VYTAUTAS, 2004: *Antanas Macijauskas*, Vilnius: Danielius.
- PUZINAS, JONAS, 1979: *Profesorius medicinos daktaras Petras Avižonis (1875–1939). Jo vi-suomeninė, kultūrinė ir mokslinė veikla*, Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla.
- P[UZINAS], J[ONAS]; A[NTANAS] M[A]Ž[IULIS], 1959: „Macijauskas Antanas“, *Lietuvių enciklopedija* 17, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 25–26.
- RAUGAS, BALYS, 1957: „Seniausias enciklopedininkas. Daktarui Juozui Januškevičiui 95 metai“, *Lietuvių dienos* 6(75), 12.
- ŠAKENIS, KONSTANTINAS, 1997: *Iki „Vaizdų ir minčių nelaisvėje“*, Vilnius: Informacijos leidybos centras.

- ŠLG 1879 – [Julius Šykopas,] *Litauifche Elementar=Grammatik*. I. Theil. *Formen=Lehre*. Vom Oberlehrer J. Schiekopp, Wiffenschaftliche Beigabe zu dem Programm des Königlichen Gymnafiums zu Tilfit, Oftern 1879, Tilfit: Druck von H. Pofst, 1879.
- ŠLG 1901 – *Litauifche Elementar=Grammatik von J. Schiekopp, Profeffor*, 2. Auflage, durchgeföhren von Alexander Kurschat, Profeffor, *Beilage zum Jahresbericht des Kgl. Gymnafiums zu Tilfit*, Oftern 1901, Tilfit: Druck von Otto v. Mauderode, 1901.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2012: „Lietuvių kalbos balsių abėcėlės tvarka ir netvarka: istorija ir nūdiena“, *ALT* 14, 155–190.
- TYLA, ANTANAS, 1972: „Mėginimai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu“, *Spauda ir spaustuvs*, Vilnius: Mintis, 7–85.
- TLGK – [Petras Avižonis,] *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas*; LLTI BR: f. 1 – 1462. (Kritinis leidimas: *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 13, parengė Jurgita Venckienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2024.)
- VAITIEKŪNIENĖ ALDONA; JONAS PILYPAITIS, 1989: „Paaiškinimai“, *Vincas Kudirka, Raštai* 1, parengė Aldona Vaitiekūnienė, Vilnius: Vaga, 679–711.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ЛГ 1891 – *Литовская грамматика*, Составлена и издана по распоряженію Варшавскаго Учебнаго Округа, Курсь младшаго возраста, Варшава: въ типографіи Варшавскаго Учебнаго Округа, 1891.
- ЛГ 1896 – *Литовская грамматика*, Составлена и издана по распоряженію Варшавскаго Учебнаго Округа, Курсь младшаго возраста, Второе изданіе, Варшава: Типографіи Варшавскаго Учебнаго Округа, 1896.

Jurgita Venckienė

GRAMATYKA LITEWSKA POZĄTKOWA (1902): RELATION TO EARLIER EDITIONS OF LITHUANIAN GRAMMAR BY JULIUS SCHIEKOPP

Summary

The grammar of the Lithuanian language *Litauifche Elementar=Grammatik* (1879–1881; first part ŠLG 1879) for students of the Tilsit Gymnasium was prepared by Julius Erdmann Schiekopp. It is an abridged version of Friedrich Kurschat's *Grammatik der littauischen Sprache* (1876; KG). In 1881, Schiekopp's grammar was reprinted in Tilsit under the same title *Litauifche Elementar=Grammatik*; the edition differs from the first one only by the title page. The grammar was also republished by Alexander Kurschat under the title *Litauifche Elementar=Grammatik* (1901–1902; ŠLG 1901). Jonas Pajevskis and Jurgis Gylius prepared a Russian edition of Schiekopp's grammar, *Литовская грамматика* (1891; ЛГ 1891). It was approved as the official textbook of the Lithuanian language for schools of the Warsaw Education District. The first part of this grammar was reprinted five years later under the same title, *Литовская грамматика* (1896; ЛГ 1896).

The first part of Schiekopp's grammar was also translated into Polish as *Gramatyka litewska początkowa* (1902; GLP) by Juozas Januškevičius and Antanas Macijauskas. This arti-

cle is intended to clarify, which edition of Schiekopp's grammar was translated by the two translators. The comparative analysis of the editions of Schiekopp's grammar shows that Januškevičius and Macijauskas translated *ŠLG* 1879. These two editions are linked by the structure and the material they contain – some of the material of *ŠLG* 1879 was not included in *ΛΓ* 1891, *ΛΓ* 1896, and *ŠLG* 1901, but is present in *GLP*. For example, Alexander Kurschat did not include in *ŠLG* 1901 the classification of consonants, a comment on the meaning of the accent, tables of the endings of nouns, nominal adjectives, pronouns, notes about [t, d] turning into affricates [č, dž], about shortened nouns in colloquial language, the accentuation of adjectives, ungraded adjectives and participles, the shortening of verb forms. In Russian grammars *ΛΓ* 1891 and *ΛΓ* 1896, a note on the softness of consonants, some comments on nouns of the 1st declension, accentuation of nouns and adjectives, pronouns, the shortening and accentuation of verb forms are omitted.

The emerging standard Lithuanian of the early 20th century was no longer the same as described by Friedrich Kurschat and Schiekopp in the 1870s. Therefore, the article also highlights how Januškevičius and Macijauskas changed the material of Schiekopp's grammar. They took into consideration the emerging standard Lithuanian and the target audience of the grammar they were preparing – a resident of Lithuania Major, rather than East Prussia as was the case with Friedrich Kurschat's or Schiekopp's grammars.

While preparing *GLP*, Januškevičius and Macijauskas changed the alphabet of *ŠLG* 1879 (adding graphemes <č, š>, <ą, ę, į, ū>, <f, h, x>; in *ŠLG* 1879, <w> was changed into <v>, <ž> – <ż>, <ų> – <uo>), the orthography (*krasztû* → *kraštū*; *sawês* → *savęs*; *mylīs* → *mylīs*, *sukâs* → *sukâs*; *baltâmiam* → *baltâmjam*; *süksent* → *süksiant*), and the morphology (*ménesies* → *ménesio*, *ménesimi* → *ménesiu*; *medîniui* → *medîniam*; *saldûsis* → *saldâsis*; *mûsyjè* → *mumisè*; *jûmì* → *júo*, *szimè* → *šiamè*; *kêtures-dêszimt* → *kêturios-dešimts*; *sûktumbime* → *sûktume*). Most of the changes can be traced to the grammars of Petras Avižonis, Kazimieras Jaunius and Jonas Jablonskis, published in 1897–1901.

JURGITA VENCKIENĖ
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: jurgita.venckiene@lki.lt

Gauta 2024 m. spalio 25 d.